

Er det vigtigt at fastholde et dannelsesbegreb?

Ove Korsgaard

Professor emeritus

Aarhus Universitet

Der har aldrig været talt så meget om dannelse som i disse år

- En række uddannelsestænkere finder, at man bør sende dannelsesbegrebet på museum og erstatte det med mere moderne begreber som personlig udvikling, læring, kompetence eller kvalifikation.
- At det tilsyneladende er svært at slippe af med eller helt undvære dannelsesbegrebet vidner de sidste 10-15 års debat om.
- Det kan være et symptom på, at man i pædagogiske og uddannelsespolitiske sammenhæng ikke kan slippe af med den normativitet, som dannelsesbegrebet udtrykker og implicerer, når det handler om formålet med at opdrage, undervise og uddanne mennesker.

Lektor Carl Henrik Koch om dannelsesbegrebets betydning

”Ikke alene kan ordet ”dannelse” stå for en udvikling – en dannelsesproces – eller for resultatet af en sådan, dannelse kan også være personlighedsdannelse eller åndsdannelse og være socialisering eller selvrealisering. Og dermed er det ikke slut. Et led fra et af de tre alternativer, der her er opstilet, kan også optræde i kombination med et eller to led fra de to andre, og endelig er det ikke givet, at alternativerne udelukker hinanden. Personlighedsdannelse, åndsdannelse, socialisering og selvrealisering kan selvfølgelig enten betegne kun målforestillinger eller være betegnelser for den proces, ved hvilke målforestillinger virkeliggøres; men socialisering kan også være selvrealisering, og nogle dannelsesbegreber omfatter både personlighedsdannelse og åndsdannelse”. (Koch 2008).

Hvornår begyndte man at tale om *Bildung*?

- Inden for filosofi- og idéhistorien dateres dannelsesbegrebets fremvækst som regel til perioden 1770-1830.
- På forskellig vis bidrog tænkere som Rousseau, Herder, Kant, Fichte, Humboldt, Schiller, Herbart, Schleiermacher, Hegel, Madvig og Grundtvig med flere til dannelsesdiskussionen.
- Herbart gjorde *Bildung* til et pædagogisk begreb.

Tre udgaver af 'dannelse gennem uddannelse'

- **Humboldt:** Dannelse gennem videnskab
- **Madvig:** Almen dannelse - gennem tilegnelse af en fagrække, der giver mulighed for at erkende sig selv som en del af en universalhistorisk helhed.
- **Herbart:** Dannelse gennem opdragende undervisning

Wilhelm von Humboldt

Under direkte indtryk af den franske revolution præsenterede Humboldt i et skrift "Om offentlig opdragelse" (1792) sine ideer om menneskets dannelse. I stedet for en revolution ville han skabe samfundsreform gennem en dannelsesreform.

Bildung durch Wissenschaft

- Wilhelm von Humboldts kongstanke var, at der skulle ske en 'Bildung durch Wissenschaft', altså en dannelse af den enkelte studerende gennem tilegnelse af videnskab og deltagelse i videnskabelig forskning.
- "For kun videnskaben, der stammer fra det indre og kan plantes i det indre, omdanner karakteren, og for staten handler det lige så lidt som for menneskeheden om viden og tale, men derimod om karakter og handling."

(Humboldt 2007 [1809]: 91)

Universitetet i Berlin

- I 1810 blev der på Humboldts initiativ oprettet et nyt universitet i Berlin, hvis ambition var at kombinere den studerendes frie "dannelse gennem videnskab" med en styrkelse af "nationens moralske kultur".

Hæve sig op over det partikulære

Humboldts etablering af Berlineruniversitetet var på mange måder kulminationen af nyhumanismens statspolitiske indflydelse. Han skabte et kulturliberalt universitet, der imødekom statens forvaltningsmæssige behov for embedsmænd, ikke via praksisorienterede uddannelser, men via formidlingen af en specifik form for almendannelse, der hævede individet op over sin partikulære baggrund og forudsætninger.

Johann Freidrich Herbart

Med Pædagogiske forelæsninger i omrids i 1835/1841 var det Herbarts ambition at indkredse pædagogikkens egenart og grundbegreb. Han ville etablere pædagogikken som en selvstændig videnskab og udvikle et teoretisk grundlag for pædagogikkens praktiske forehavender: opdragelse og undervisning.

Viden og vilje, undervisning og opdragelse

”Et menneskes værdi ligger ikke i dets *viden*, d.v.s. hvad det véd, men i dets *villen*, d.v.s. hvad det vil”.

”Det øverste formål for undervisningen, som for al opdragelse, ligger i begrebet dyd”

(Johan Friedrich Herbart :Psykologiske forelæsninger i omrids 1835)

Kundskaber og karakter

Men hvad så med skolen, hvor der ikke undervises i viljestyrke, men i fag som dansk, matematik, geografi og historie? Hvordan styrke viljen, når skemaet er fyldt med fag, der har som mål at forøge elevernes viden? At det er en vanskelig sag, lægger Herbart ikke skjul på: ”Mennesket er lettere tilgængelig på kundskabssiden end med hensyn til sindelag og vilje, og ydermere kan man eksaminere i kundskaber og viden, derimod ikke i sindelag og karakter”.

(Johan Friedrich Herbart :Psykologiske forelæsninger i omrids 1835)

Opdragende undervisning

- Hvordan 'løser' Herbart den gordiske knude? Det gør han med begrebet 'opdragende undervisning', det vil sige en undervisning, der ud over at give viden og kundskaber også virker ind på følelses- og viljeslivet, altså på karakterdannelsen.
- En opdragende undervisning må tage afsæt i elevernes forråd af tanker og forestillinger og levere stof til nye forestillinger, der kan knytte an til og associeres med de forestillinger eleverne allerede besad og korrigerer tidligere forestillinger. Herigennem ville undervisningen samtidig "gribe dannende ind i elevens tankeliv, smags- og karakterudvikling."

(Johan Friedrich Herbart :Psykologiske forelæsninger i omrids 1835)

Johan Nicolai Madvig

- Målet med dannelsen var for Madvig "den højere menneskelighed" og "det højere liv", og det skulle realiseres med udgangspunkt i individet og dets frihed. Han mente, at enhver måtte tilegne sig "den virkelige almenhed", hvilket var hans argument for et *encyklopædisk dannelsesbegreb*, der havde universalhistorien fra antikken til samtiden som omdrejningspunkt.

Den lærde skoles almene dannelse

- I formålsparagraffen i 1850-reformen hed det, at den lærde skole skulle give en undervisning, der skulle "føre til sand og grundig almindelig dannelse" og samtidig "på bedste måde forberede til det akademiske studium af de videnskaber og fag, til hvilke den enkelte føler kald."

Den lærde skole

- Med Madvigs reform vandt både de reale fag, de nationale fag og de moderne sprogfag indpas i den lærde skoles efterhånden omfattende fagrække. I det otteårige forløb skulle der således undervises i dansk, tysk, fransk, latin, græsk, hebraisk (som valgfag), religion, geografi, matematik, geometri, naturlære, skrivning, tegning, gymnastik, sang og i historie. Madvig mente ikke, at nogen af disse fag kunne undværes, hvis den lærde skoles dannelse skulle betegnes som *almen og udelelig*.
- Det var dog netop denne fagtrængsel, der førte til 1850-ordningens sammenbrud og til tvedelingen af den lærde skole mellem en matematisk-naturvidenskabelig og en klassisk-sproglig humanistisk linje i 1871.

Madvig og Grundtvig

- I Danmark var Madvig den undervisningsminister, der formede det dannelsesbegreb, som blev ledestjerne for gymnasieskolen, og Grundtvig var den, der formulerede det dannelsesbegreb, som blev ledestjerne for folkehøjskolen og i stor udstrækning også for folkeskolen.
- Selv om Madvig og Grundtvig ikke var enige om, hvilke kundskaber og kulturelle koder, man skulle tilegne sig for at blive dannet, var de enige om, at dannelse sigtede højere end det at gøre unge mennesker arbejdsparate, for dem handlede dannelse primært om at blive dannet som menneske og som borger.

Grundtvigs dannelsesteori

Mens almendannelse blev det centrale begreb i den lærde skole/gymnasieskolen, blev folkedannelse det i folkehøjskolen. I modsætning til almendannelse, der forblev et ret snævert institutionelt begreb, blev folkelig dannelse og folkelig oplysning centrale begreber i opbygningen af den demokratiske nationalstat.

"Stændertiden er forbi, nu skal folketiden komme." (Grundtvig 1849)

Stændertiden

- Adelsstanden
- Gejstligheden
- Borgerskabet
- Bønderne/almuen

Folketiden

- Det danske folk

Almuen skal se sig selv som del af et folk

- ”Almuen kan ligeså lidt repræsentere som regere sig selv, om man så end fyldte hele statsrådet med dem, thi for at kunne det, måtte de først ved en højere dannelse være åndelig trådt ud af deres sfære og var da ikke længere almue” (Grundtvig 1834).

Fra dannelse til kompetencer

Vores nuværende undervisningsminister Ellen Trane Nørby forsikrer, at almindannelsen bliver "bevaret fuldstændig" i den gymnasiereform, der er på trapperne. Dog ønsker hun at modernisere almindannelsen ved at indføre fire kompetencer som ledestjerne for alle fag i gymnasieskolen, nemlig innovationskompetence, digital kompetence, global kompetence og karrierekompetence.

Individualitetsoverskridelse

- Dannelse er at forstå som en 'individualitetsforsikrende individualitetsoverskridelse'. At blive sig selv er at blive mere end sig selv - uden at miste sig selv.
- Lars-Henrik Schmidt (2005)

Er karakterdannelse et forældet begreb?

- Per Schultz Jørgensen skriver, at karakter »er et forsøg på etisk orden i de mange tilskyndelser, der ustandselig trænger sig på« hos et individ. Karakter er dermed forbundet til selvkontrol, integritet og autonomi, men altid inden for en moralsk horisont.
- Per Schultz Jørgensen: *Styrk dit barns karakter. Et forsvar for børn, barndom og karakterdannelse*, 2014